

ויגש - "העוד אבי חי?!": תמיהתו וזריזותו של יוסף

השיחה: לקוטי שיחות חלק ט"ו, שיחה א' לפרשת ויגש • siha.beiyoune@loubavitch.fr

מכל אריכות זו, מובן היטב שמדברים תמיד על שלום 'אביהם הזקן', וברור בלי כל ספק שהוא חי, ושלכן דואגים הם לשלומם.

מקור 3 - יוסף שואל "העוד אבי חי?": האם אינו יודע התשובה לכך?

על פי זה, המשך הסיפור נראה תמוה, כך מסופר בפסוקים: "ולא יכל יוסף להתיאפק... ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף, העוד אבי חי, ולא יכלו אחיו לענות אתו, כי נבהלו מפניו.

"...ויאמר: אני יוסף אחיכם, אשר מכרתם אתי מצרֵימָה... מהרו ועלו אל אבי, ואמרתם אליו: כה אמר בנֵךְ יוסף, שְׁמַנִּי אֶלְקִים לְאָדוֹן לְכֹל מִצְרַיִם; רְדֵה אֵלַי, אֵל תַּעֲמֹד."

יש כאן כמה תמיהות יסודיות?²

(א) מהו פשר השאלה "העוד אבי חי"?! הרי הם מדברים על כך כל הזמן, וכמה רגעים לפני זה יהודה שפך את לבו³ על כך..

(ב) מדוע יוסף שואל שאילה לאחיו, ואינו מחכה לתשובתם? כשהוא ראה שהם לא ענו לו, הוא המשיך מיד וסיפר להם על תפקידי הנעלים במצרים, ומורה להם: "מהרו ועלו אל אבי"...

ועל כרחק צריך לומר שבוודאי ידע יוסף שאביו עודנו בחיים, ובשאלתו "העוד אבי חי" טמונה כוונה אחרת, וכפי שנבאר.

מקור 4 - האם מדובר בשאלה רטורית או בקושיא אמיתית?

האברבנאל פירש שיוסף שאל זאת כדי להיכנס עמם בדברים: "אמר להם זה כדי להכנס עמם בדברים... שלא יתביישו ממה שעשו, שלא לזכור להם ענין המכירה אבל שידבר אליהם בענינים אחרים."

ולכאורה היה אפשר לומר שרש"י נוקט בשיטה זו, כפי שפירש לעיל בפרשת בראשית, אודות שאילת הקב"ה לאדם הראשון:

"[ויקרא ה' אֶלְקִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ] אֵיכָּה: יוֹדַע הִיָּה הֵיכָן הֵם אֶלָּא לִפְנֵי עַמּוֹ בְּדַבְרֵימָם שֶׁלֹּא יִהְיֶה נִבְהָל לְהִשִּׁיב אִם יַעֲנִישֶׁהוּ פְתָאוֹם, וְכֵן בְּקִיֵּן אָמַר לוֹ: 'אֵי הִבֵּל אַחִיר'⁴."

אבל פירוש זה אינו מתיישב כל כך בנדון דידן: אחרי שיהודה האריך כל כך בדיבורים על אביו, השאלה של יוסף "העוד אבי חי" נראית לא מתאימה בכלל! אם היה רק רוצה "להיכנס בדברים", היה יכול לדבר על שלומם ושלוש משפחתם וכו'⁵...

מקור 5 - "ה' א' הַתְּמָה" בדברי יוסף מראה על תמיהתו שאביו חי

לכאורה יש לתרץ שהשאלה "העוד אבי חי" אינה שאילה כדי לקבל אינפורמציה (האם "אבי חי") או כדי להיכנס בדברים, אלא זוהי תמיהה על העובדה שיעקב אביו עודנו בחיים.

² בהתוועדות המקור ישנה עוד שאילה: מהו הקשר בין "אני יוסף" לבין השאלה "העוד אבי חי"? לכאורה מדובר בשני נושאים שונים לחלוטין ואינו מובן ההקשר שיוסף עושה. (בשיחה המוגהת, השאלה מובאת מאוחר יותר).

³ הרבי השתמש במילים אלה בהתוועדות המקור: "אויפגעגעסן די האַרץ".

⁴ וממשיך שם: "וכן בבלעם: 'מי האנשים האלה עמך', ליכנס עמהם בדברים, וכן בחזקיה: 'בשלוחי (איל) מרודך בלאדך'."

⁵ במילים אחרות: גם כששואלים "שאלת נימוסין", שאילה שאינה כדי לקבל אינפורמציה חדשה אלא רק כדי להיכנס בדברים עם מישהו - בכל זאת יש גבול לטיב השאלה הנשאלת... לא נשאל: 'האם יש לך ילדים' אם רואים לפני האדם ילדים הקוראים לפניו 'אבא'... ישנם שאלות התלושות מן המציאות.

הערה למגיד השיעור: שיחה זו הינה שיחת רש"י מובהקת, וכדאי מאוד ללמוד המקורות השונים עם הקהל, להראות הניואנסים השונים שבכל רש"י, להבין החידוש הנפלא שבשיחה זו. שיחה זו מיוסדת על התוועדות ש"פ ויגש תשל"ד (נמצאת במדור הוספות של האתר), הכוללת כמה פרטים נוספים שלא הובאו בשיחה המוגהת. ותן לחכם ויחכם עוד.

הקדמה:

הפרשה הקודמת הסתיימה בכך שבנימין הובא למצרים חרף חששות אביו יעקב, ויוסף מצא דרך כדי לאסור אותו בבית הכלא (בלי שהאחים ידעו בינתיים שסגן פרעה הוא בעצם יוסף אחיהם).

בפרשתנו, יהודה ניגש ליוסף כדי לדבר אתו, בשפה דיפלומטית אבל נוקשה, על כך שיש להפסיק עם התעלולים ולשחרר מיד את בנימין, ושהדבר נוגע לבריאותו של יעקב אביהם!

ואז מגיעה התפנית ההיסטורית: יוסף נשבר ומתגלה אל אחיו ואומר להם "אני יוסף", ושואל מיד שאילה נוספת: "העוד אבי חי?".

במהלך שיעור זה נתעכב על הבנת מהות ותכלית שאילה זו, וגם על ההוראה שניתן להוציא מזה בעבודת ה'; וכפי שנבאר בעז"ה.

מקור 1 - רש"י אמור לענות על כל שאלה בפשוטו של מקרא

נתחיל בהקדמה כללית:

כבר נתבאר פעמים רבות (בשיעורים השונים שעשינו), שרש"י בפירושו על התורה סילק כל שאלה העלולה להתעורר בלימוד פשוטו של מקרא; וכשלא מוצאים ביאור בדברי רש"י על עניין מוקשה בפסוק, מוכח מכך שרש"י כבר יישב זאת בפירושו לעיל, או שמלכתחלה אין זו קושיא בלימוד על-דרך הפסט.

מקור 2 - יהודה והאחים מדגישים כל הזמן דאגתם ל'אביהם הזקן'

ובכן, ישנו ענין הנראה תמוה בפרשתנו, ולא מצינו שרש"י התייחס באופן מפורש על כך¹:

ובהקדים, שבפרשה הקודמת אחי יוסף מדברים כל הזמן על 'אביהם הזקן' הנמצא בארץ כנען, וכל סיגם ושיחתם עם יוסף (סגן פרעה) - נסוב סביב בריאותו ושלומו של יעקב אביהם.

גם בפרשתנו, רואים בבירור איך שיהודה מדבר כל הזמן על דאגתו לשלום אביהם, כפי שיוצא באופן ברור מן הפסוקים:

"וַיֹּאמֶר אֶל אֲדֹנָי, יֵשׁ לָנוּ אֵב זָקֵן, וְיָלֵד זָקִימָה קָטָן, וְאָחִיו מֵת, וַיִּתֵּר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְיֶה. וַתֹּאמֶר אֶל עֲבָדֶיךָ: הוֹרְדֵהוּ אֵלַי וְאֶשְׂימָה עֵינֵי עָלָיו. וַיֹּאמֶר אֶל אֲדֹנָי: לֹא יוּכַל הַנְּעַר לָעֶזֶב אֶת אָבִיו, וְעֵזֵב אֶת אָבִיו וּמָת."

"וַיֹּאמֶר עֲבָדֶיךָ אֶבִי אֲלֵינוּ: אֲתָם יַדְעֶתֶם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה לִי אִשְׁתִּי, וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאֲתָי, וְאָמַר אֶךְ טָרֶף טָרֶף, וְלֹא רָאִיתִיו עַד הַנְּהָ. וּלְקַחְתָּם גַּם אֶת זֶה מֵעַם פְּנֵי יְקָרְהוּ אֶסּוֹן, וְהוֹרְדֶתֶם אֶת שִׁבְתִּי בְּרַעַה, שְׂאֵלָה."

"וַעֲתָה, כְּבֹאֵי אֶל עֲבָדֶיךָ אֶבִי הַנְּעַר אֵינְנוּ אֲתָנוּ, וְנִפְשׁוֹ קִשְׁוֶרָה בְּנַפְשׁוֹ; וְהִיָּה כְּרֹאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנְּעַר וּמָת, וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת שִׁבְתָּ עֲבָדֶיךָ אֶבִינוּ בְּיָגוֹן, שְׂאֵלָה."

¹ במהלך שיעור זה נתעכב כל הזמן בפירוש רש"י, לברר אם רש"י כבר ענה על השאלה המתעוררת כאן, דרך מושגים שהנחיל לנו בפרשיות קודמות...

וניתן להוכיח זאת מכך שיוסף התחיל את דבריו עם האות "הא" 6 - "העוד אבי חי", להראות שתמוה אצלו שאביו בחיים. ולכאורה היה ניתן לומר שהדבר תואם לגישתו של רש"י, כפי שהסביר כמה פעמים סגנון זה של הכתוב, בפרשיות קודמות: (א) על שאילת הקב"ה אל קין: "אִי הִבֵּל אָחִיךָ?", ומענהו של קין: "לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אֲנִיכִי?"; פירש רש"י: "הַשׁוֹמֵר אָחִי - לְשׁוֹן תִּמְיָה הוּא".

(ב) כשאברהם אבינו הביעה תמיהה על כך שיוולד לו ולשרה בן בגיל כה מתקדם, ואברהם אמר בליבו: "הֲלֹבֶן מֵאָה שָׁנָה יוֹלֵד, וְאִם שָׂרָה, הִבֵּת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד", פירש רש"י: "הֲלֹבֶן - יֵשׁ תִּמְיָהוּת שָׁהֵן קִימוֹת... וְכִךָ אָמַר בְּלִבּוֹ הִנְעִשָׂה חֶסֶד זֶה לְאַחַר מֵה שֶׁהִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עָשָׂה לִי?".

אלא שבנידון דידן, קשה לומר לכאורה שיוסף היה תמה על העובדה שאביו עודנו בחיים: יעקב הרי אז 'רק' בן 130 שנה, הרבה פחות משנות אביו יצחק וזקנו אברהם, שחיו בין 175 ל-180 שנה... ואם כן מהי התמיהה על כך שאביו עודנו חי?!

מקור 6 - תמיהת יוסף: איך אביו נשאר בחיים עם צער כזה גדול?!

הביאור בזה - בפשטות:

כבר פירש רש"י לעיל בפרשת וישב, שבשעה שאחי יוסף בישרו ליעקב שיוסף 'נהרג על ידי חיה רעה', וכולם הגיעו אל יעקב כדי 'לנחם אותו' - יעקב 'מ'אין להתנחם', משום ש'אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת, שעל המת נגזרה גזרה שישתכח מן הלב ולא על החי".

היינו שיעקב לא היה יכול להתנחם, מכיון שהמכניזם של הנחמה ההדרגתית⁷ כפי שנעשה על ידי הקב"ה, עובד רק אם האדם אכן נפטר מן העולם הזה, אבל כאן יוסף היה בחיים!

בפועל ממש, יעקב נשאר באבל מתמשך על בנו יוסף משך תקופה ארוכה מאוד של **22 שנה** ("ימים רבים"⁸)!

וזוהי משמעותם של דברי יוסף לאחיו: "אני יוסף", חי וקיים, וכיוון שכך תמיהני: "העוד אבי חי"?

מכיוון שאני בחיים, ואין כאן גזרת השכחה מן הלב - נמצא שבמשך עשרים ושתיים שנים רצופות התאבל עלי אבי, והרי זה צער בלתי-נתפס! כיצד ייתכן שאבי נשאר בחיים במשך כל השנים הללו, תוך שהוא סובל צער שכזה?⁹

תמיהה זו מסבירה את המשך דברי יוסף: "מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו... רדה אלי אל תעמוד": אחרי צער כה גדול וממושך, כל רגע נוסף של עיכוב הבשורה טובה הוא **סכנת נפש** כפשוטו עבור יעקב, ולכן יש למהר כדי להודיע לו!

ולא זו בלבד - הצער של יעקב הוא כה גדול עד שאין להסתפק בכך ש**יבושור** לו שבנו יוסף בחיים ושיבוא לבקר מתי שנוח לו...; אלא הוא מוכרח לראות את בנו בעיני בשר, הכי מהר שאפשר, כדי לפוגג את הצער הנורא שחוהו משך 22 שנה!

מקור 7 - יוסף מרמז על השליחות שמעכת ממנו לנסוע לאביו

אכן, כדי שיעקב יראה את יוסף בעיני בשר, ישנם שני ברירות: או שיוסף ייסע אל יעקב בארץ כנען, או שיעקב ירד אל בנו למצרים... לכאורה היה הרבה יותר מתאים שיוסף ייסע אל אביו - הן מצד כיבוד אביו, והן בגלל שאביו כבר זקן!

אכן, יוסף ענה על תמיהה זו בתוך דבריו אל אחיו:

"אֵל יָחַר בְּעֵינֶיכֶם כִּי מִכְרַתֶּם אֹתִי הֲנֵה: כִּי לְמַחִיָּה שְׁלַחְנִי אֱלֹקִים לְפָנֶיכֶם... וְיִשְׁלַחְנִי אֱלֹקִים לְפָנֶיכֶם לְשׁוֹם לָכֶם שְׂאֵרֵיט בְּאֶרֶץ... וְנִעְתָּה, לֹא אֲתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה, כִּי הֲאֱלֹקִים".

יוסף השיב להם שהימצאותו במצרים היא בשליחותו של הקב"ה, שהטיל עליו את האחריות על כלכלת העולם כולו ("המשביר לכל עם הארץ"), ולכן אין בידו לעזוב שליחות זו.

מקור 8 - סיבה נוספת למהירות: כדי לכבד אביו הכי מהר שאפשר

סיבה נוספת לחשיבותה של המהירות הנדרשת כדי להודיע את הבשורה הטובה ליעקב:

רש"י כבר פירש לעיל שיעקב היה צריך לעבור 22 שנה של אבילות, בתור עונש "כְּנִגְדַּ עֲשָׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה שְׁלֹא קִיָּם יַעֲקֹב כְּבוֹד אָב וְאָם"¹⁰.

ולכן, מאחר שכבר הסתיימו 22 שנות האבלות שנגזרו על יעקב כנגד 22 השנים שלא קיים את מצות כיבוד אב ואם - אין להאריך את צערו אפילו ברגע אחד נוסף¹¹.

כמו כן, יוסף ידע כל הזמן שאביו סובל מאוד, וברור שהוא תמיד רצה למצוא דרך כדי להודיע אל אביו שעודנו חי, אלא שהדבר נבצר ממנו בגלל גזירת העונש על אביו; ולכן כעת מרגיש חובת כיבוד אב¹² כלפי אביו, למהר ולהודיע לו הבשורה טובה שעודנו חי, מיד כשהדבר מתאפשר לו.

מקור 9 - ההוראה: לעבור מן גבורה אל החסד - הכי מהר שאפשר!

ומכאן יש ללמוד הוראה בעבודת ה', ובלשונו של הרבי:

לעתים ישנו צורך לנהוג בתנועה של "שמאל דוחה"¹³ - גבורה ועונש. אבל יש לדעת, שנדרשת בזה זהירות יתירה שלא להשתמש במידה זו יותר מכפי הצורך. ותיכף בבוא הרגע שבו אין הדחיה והגבורה מוכרחים, יש לנהוג באופן של מהירות בקו של חסד וקירוב - "ימין מקרבת"¹⁴.

¹⁰ ראה לעיל בהערה 8. וממשיך רש"י שם: "עשרים שנה שהיה בבית לבן, ושתי שנים בדרך בשובו מבית לבן, שנה וחצי בסכות, וששה חדשים בבית אל".

¹¹ ראה גם רש"י בא יב, מא: "ויהי מקץ שלשים שנה וגו' ויהי בעצם היום הזה - מגיד שכיון שהגיע הקץ [לגאול את ישראל ממצרים] לא עכבו המקום כהרף עין, בחמישה עשר בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לבשרו, בחמישה עשר בניסן נולד יצחק, ובחמישה עשר בניסן נגזרה גזירת בין הבתרים".

¹² ועפ"י יומתק ביותר מה שאמר יוסף 'מהרו ועלו אל אבי - ולא אבינו' - כי בנוסף לזה שצער יעקב היה בקשר ליוסף, הנה בכך רמז להם שהמהירות היא מפני שכאן נתאפשר לו ליוסף לקיים מצות כבוד אב ("אבי").

¹³ גמרא סוטה מז, א: "תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת".

¹⁴ במילים אחרות: אמנם התורה מקבלת שיש צורך ב"שמאל דוחה", ולפעמים אפילו בתור התחלת העבודה (ראה לקו"ש ח"ז חג הפסח א', ועוד), אבל יש לדעת שאין זה התכלית של העבודה להישאר ככה, אלא מיד שאפשר עוברים ישר לגישת הקירוב והאהבה ונשארים שם! וכך נזכה לגואל צדק, נא!

⁶ בדקדוק, מושג זה נקרא בשם "ה"א השאלה" או "ה"א התמה": כשאות ה"א באה בראש מילת שאלה במשפט שאלה ומשמשת לציון שאלה או תמיהה. ראה עוד בוויקיפדיה, ערך "ה"א השאלה", עם כמה דוגמאות.

⁷ גמרא מועד קטן כז, ב: "אל תבכו למת - יותר מדאי ואל תנדו לו - יותר מכשיעור. הא כיצד? שלשה ימים - לבכי, ושבעה - להספד, ושלשים - לגיוץ ולתספורת". וכן אחר כך יש ה"א חודשים" ו"יום השנה" - שלא נדע ח"ו.

היינו שיש כמה שלבים בקבלת הנחמה כדי לאזור כח ולהמשיך את החיים בפועל, וכל זה לא היה ליעקב... וממילא יוצא שהוא המשיך עם אותו הצער שיש לאנשים ב"שלשה לבכי"... וזה נמשך 22 שנה! זה פשוט בלתי נסבל!!

⁸ רש"י על וישב לו, לד: "ויתאבל על בנו [ימים רבים] - עשרים ושתיים שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים". (ומוכיח זאת רש"י שם מן הכתובים השונים, שתקופת האבל אכן ארכה 22 שנה כפשוטו).

⁹ ראה גם במפרשים שונים שציינו נקודה תמוהה זו: ספורנו - "העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי"; צור המור - "העוד אבי חי. כי פלא הוא אם לא מת מרוב היגון והאבל".